

našla v vpisanih pogodbah. K vsakemu latinskemu pojmu je namreč dodan slovenski prevod. To bi bila lahko podlaga, da bi sčasoma tudi pri nas izdelali strokovni slovar srednjeveške latinščine, podobno, kot ga imajo Hrvati.

V drugi knjigi izdaje piranskih notarskih knjig je Darja Mihelič objavila nekaj faksimilov. Mislim, da bi bilo smotno, če bi tudi v tretji knjigi ali v naslednjih izdajah objavila nekaj strani faksimilov, ki bi v marsičem pojasnili njena izvajanja v uvodnih poglavjih pa tudi neposredno predstavili vsebino imbreviatur.

Izdajanje najstarejših notarskih knjig Piranskega arhiva predstavlja izredno bogato podlago za preučevanje zgodovine Pirana, pa tudi za zgodovino širšega zaledja in še posebej za zgodovino slovenske Istre. Objavljeno arhivsko gradivo pa ne bo služilo samo zgodovinarjem, ampak tudi drugim znanstvenim strokam (jezikoslovje, pravo). V notarskih vpisih se namreč odraža takratni vsakdan.

Ignacij Voje

**Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787. Josephinische Landesaufnahme 1763–1787 für das Gebiet des Republik Slowenien. 6. zvezek.** Ur. Vincenc Rajšp, Ljubljana : ZRC SAZU, Arhiv Republike Slovenije, 2000. 385 strani.

**Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787. Josephinische Landesaufnahme 1763–1787 für das Gebiet des Republik Slowenien. 7. zvezek.** Ur. Vincenc Rajšp, Ljubljana : ZRC SAZU, Arhiv Republike Slovenije, 2001. 131 strani.

Projekt, ki si ga je zamislil urednik Vincenc Rajšp je v celoti izpolnjen. Kot je pri predstavitvi 1. zvezka leta 1995 napovedal, da bo vsako leto izšel en zvezek, 7. torej čez sedem let, je naposled uresničeno. V to delo je vtkano ogromno naporov, prepričevanj in trdega dela urednika in sodelavcev arhivarjev, da je projekt brez zamude dokončan. Dragocena publikacija o prostorski predstavitvi Slovenije izpred 200 let je plod sodelovanja ZRC SAZU in Arhiva Republike Slovenije ter podprto s številnimi sponzorji. Verjetno se še premalo zavedamo, kako dragoceno gradivo je sedaj dostopno najširšemu krogu raziskovalcev.

Z uspešnim zaključkom projekta smo dobili natančno izrisano – kartografsko upodobljeno in tekstovno opisano Slovenijo z druge polovice 18. stoletja. Ker gre za pionirsko delo, nam te karte in opisi za posamezne sekcije, na katere je bila razdeljena Slovenija, ohranjajo marsikatero podrobnost na terenu, ki nam jih drugi pisni viri ne morejo ponazoriti. Ena od nalog zgodovinarjev in raziskovalcev bo, podrobneje proučiti toponime in predvsem ledinska imena, saj gre za prvi tovrstni topografski opis slovenskega ozemlja. K proučevanju tega gradiva bodo pritegnjeni tudi drugi strokovnjaki s področja prostorskega planiranja, gozdarstva (sestava avtohtonega gozda) ekologije, prava (razni pojmi), cerkvene ureditve, umetnostne zgodovine (objekti grajeni iz trdnega materiala: gradovi, cerkve, javni uradi), obramboslovja (strateške točke, obrambne pozicije). Strokovnjakom iz Slovenije je prvim uspelo izdati to dragoceno gradivo iz zbirk Vojnega arhiva na Dunaju v faksimilirani in pisni izdaji, za kar zaslužijo izjemno priznanje.

Koncept 6. in 7. knjige je podoben, kot ga srečamo v prejšnjih petih zvezkih (recenzije so objavljene v ZČ, I. zv. letnik 50/3, 1996, str. 457–459, II. zv. 51/2, 1997, str. 287–288; III. zv. 52/2, 1998, str. 292–296; IV. zv., 52/4, 1998, str. 616–618; V. zv., 54/3, 2000, str. 472–474). Spremno besedo je prispeval Feliks J. Bister, ki jo je v 7. zvezku razširil z razmišljanjem ob zaključku projekta. O jožefinskem vojaškem zemljevidu, njegovem nastajanju in izvedbi je obsežen članek napisal eden od zaslužnih avstrijskih sodelavcev Erich Hilbrand, ki je tekst prilagajal vsebini posameznega zvezka. Pojasnila k vsebini 6. i. 7. zvezka pa je podal glavni organizator projekta in urednik Vincenc Rajšp.

V vsebinski predstavitvi 6. in 7. knjige bom skušal opozoriti na nekatere posebnosti in značilnosti določenega področja na katerega naletimo v opisih. Karte (zemljevidi) namreč dopolnjujejo pisni del Jožefinskih merjenj, saj natančneje predstavljajo tiste pojave na terenu, ki jih pisno ni bilo mogoče dovolj nazorno prikazati.

6. knjiga obsega 20 sekcij, ki pokrivajo območje Dravske doline od Labota (Lavamünd) do Maribora ter vzhodni del nekdanje Spodnje Štajerske (Ljutomer, Ormož). Segi tudi na mejna področja današnje Avstrije.

Opisi velikega dela Štajerske so zelo bogati raznovrstnih podatkov, zato bom skušal opozoriti na nekatere najbolj značilne. Zajetih je nekaj krajev in mest na Štajerskem, ki so jim popisovalci namenili posebno pozornost, saj so predstavljali z vojaškega stališča pomembne strateške točke. Posebej so označevali trge in mesta. Naštejemo 5 mest in 13 trgov. Poseljenost je izredno visoka, saj je zajetih skoraj 700 vasi in krajev. V trgih in mestih so navedene župne cerkve, župnišča, podružnice, samostani, javne zgradbe (rotovž, mitnice, tridesetinski in solni uradi), trdne, zidane meščanske hiše, ter posebej izpostavljeni gradovi in dvorci. Gradovi in samostani v mestih so bili za vojsko pomembni objekti, v katerih bi v primeru potrebe lahko nastanili določene kontingente vojske. Pri opisu mesta Ptuja je zanimiva vojaška usposobljenost dveh samostanov dominikanskega in minoritskega. Oba sta četverokotno trdno grajena z obokanimi hodniki, kamor je moč veliko shraniti (verjetno je mišljen proviant). Izven trga Radlje je omenjen prostoren nekdanji nunski samostan obdan z obzidjem, ki lahko sprejme eno kompanijo, medtem ko minoritski samostan in grad lahko sprejmeta eno divizijo. Glede učinkovite obrambe je zanimiva ugotovitev glede položaja kraja in gradu Cmurek. Nekateri trgi oz. mesta so v preteklosti opravljali pomembne strateške točke v obrambi pred turškimi vpadi in bili vpeti v obrambno verigo Vojne krajine. Za mesto Gornja Radgona je zapisano, da je bila nekoč trdnjava, obdana z utrdбами in okopi ter suhim jarkom, nameščenih po pravilih vojne gradbene vede, ki so še v precej dobrem stanju. Tudi za mesto Ormož je podarjeno, da je bila tu nekdanja trdnjava, na katero spominjajo ostanki zidov in jarkov okoli tega malega mesta. Jarki so zamočvirjeni. V času popisa je bilo še zelo dobro utrjeno mesto Slovenska Bistrica. Kraj je v celoti zidan, grad v mestu je trden z vodnim kanalom, kar preprečuje vdor sovražnika. Ob mestnih vratih sta minoritski samostan in cerkev, ki sta zelo primerna za obrambo. Nasprotno pa sta Maribor in Ptuj v času popisa obrambno zelo šibka. V Mariboru je bilo obzidje slabo, skozenj je mogoče razen pri treh mestnih vratih priti še na več mestih. Tudi za Ptuj je rečeno, da je mestno obzidje slabo, večinoma podrto in zazidano s hišami, vrata pa močno izdelana. Seveda nam ti podrobni opisi dajejo zelo nazorno sliko o ohranjenosti srednjeveške podobe naših mest. Opisi gradov, gledano bolj z obrambnega stališča, so predstavljeni tudi izven mest v posameznih krajih. Za Dornavski grad je rečeno, da je prostoren, trden in lepo grajen, vendar bolj za okras, ne pa za obrambo. Tudi grad Turnišče pri Pobrežju je namenjen le zabavi in ni grajen v obrambne namene. Zanimiva je pripomba pri Hajdini. Tam je za taborjenje namenjen poseben prostor, na katerem stoji za te potrebe 16 dobrih, zidanih vodnjakov. Med obrambne objekte popisovalci štejejo tudi ostanke starih okopov, ki so bili narejeni v času vojne s kruci (kruci so ogrski najemniki, ki so nosili na obleki pripet križ. V opisu je mišljen upor od 1703 do 1711 pod vodstvom F. Rákóczyja II.) in segajo od Žetincev vzdolž mejnega jarka do Mure. Za kastelologe so takšni popisi enkratno primerjalno gradivo.

Štajerska je bila v 18. stoletju tranzitna dežela, zato nas ne sme čuditi, da je bila posejana z nekaterimi uradnimi ustanovami, ki so bile povezane s trgovino. Na prvem mestu so mitnice, ki jih najdemo v Muti, Ernovžu in Weitersfeldu in tridesetinski uradi v krajih ob meji s Hrvaško (Ormož, Veržej, Vrhovc, Središče ob Dravi). Solni uradi so bili v Ernovžu, Ljutomeru in Ormožu, skladišče soli pa v Veržaju. Gostilne in krčme najdemo v večjih mestih in trgih, pa tudi v večjih krajih ob pomembnejših cestah. Krčme so bile večinoma zidane, le nekatere so bile lesene. Od javnih objektov naj omenim še špital v Arnežu, vodarno v kraju Landscha, pošto v Vrhovcu. V mnogih krajih na Štajerskem so omenjene šole, ki so večinoma zidane (Jareninski Dol, Lenart v Slovenskih Goricah, Hrastje, Ljutomer) ali lesene (Kapelški vrh, Jakobski Dol). Zakaj je prav na tem predelu Štajerske koncentracija šol nam popisovalci ne poročajo. Ker stojijo omenjene šole vedno poleg župnišč, je morala k razširjenosti šol prispevati Cerkev.

V času popisa je bilo na Štajerskem veliko gospodarskih obratov ali objektov. Mlini in žage se omenjajo skoraj na vseh rekah in potokih, kjer so bili ugodni pogoji za to dejavnost. Veliko mlinov je bilo trdno grajenih, so bili pa tudi leseni. Omenjeno je, da so na potoku Lobnica pri Rušah stoječi mlini oziroma žage zbite iz desk. Poleg stoječih mlinov na potoku Bistrica pri Rušah so tudi stope, majhne, lesene stavbe. Irharna je v Drobotincih, opekarna v Košakah pri Mariboru, glažute pa na Pohorju okrog Areha. Na Pohorju na Mali Kopi nasproti cerkve sv. Antona je omenjen rudnik železove rude, pralnica rude je v Radlju, fužine v Ravnah, kovačija pa v Majšperku. V Ljutomerskem hribovju v hribu Strmec

je označen rudnik kamene soli, ki pa je, kot je zapisano v poročilu, zazidan in se ne uporablja. Toplice so že takrat delovale v Radencih.

Zelo nazorno je opisana poseljenost vzhodne Štajerske in poudarjene značilnosti pokrajine. Predvsem so opisane vinske gorice (Haloze, Slovenske Gorice, okolica Maribora), za katere je rečeno, da so sem ter tja vzdolž slemen raztresene viničarske hiše, gorniške hiše, zidanice in kleti, ki so deloma naseljene, večinoma pa nenaseljene. Takšni predeli se ne štejejo za vasi. Označena je tudi socialna struktura prebivalstva na teh področjih. Prebivalci tega območja so označeni kot kajzarji in viničarji, njihove hiše pa pripadajo lastnikom vinogradov. Pri kraju Ledumerje je zabeleženo ustno izročilo o poseljenosti. Pri tej vasi v bližnjem gozdu je veliko gričev, ki so, po pripovedovanju, nekdanje stavbe opuščene vasi. Zanimiva je tudi označba hiš v predmestju Maribora ob graški deželni cesti. To predmestje sestavljajo večinoma kamnite hiše, ki pa niso naseljene, ampak jih uporabljajo za vinske kleti.

Veliko pozornost so popisovalci namenili cerkvenim zgradbam, saj so bile večinoma zidane in dobro grajene ter so zavzemale ugodne strateške položaje. Popisovalci so zelo vestno ugotavljali, kakšen status je imela cerkev, ali je bila župnijska ali duhovnijska. Prav ti podatki so pomemben vir za poznavanje cerkvene ureditve na Štajerskem v času popisovanja. O tem nas prepriča podatek za kraj Vitomarci. Zapisano je, da ta kraj pravzaprav ni vas, ampak župnija. Pri cerkvah, ki niso imele značaja župnij, imele pa so duhovnika, je običajno zapisano, da poleg cerkve stoji duhovnikova hiša z mežnarjevim stanovanjem (npr. Pernica, Zrkovci, Sv. Trije kralji, Veličane, Sv. Duh nad Ostrim vrhom). Posebej bi se zaustavil pri opisu cerkve Devica Marija v Puščavi. Cerkev je trdna, zgrajena iz kamnitih blokov, leži zelo globoko med prav strmim hribovjem. Cerkev je zelo stara in spada pod župnijsko cerkev sv. Lovrenca. Ne gre za vas, ampak le za duhovnikovo, cerkovnikovo in pekovo hišo. Nekatere fare imajo župnikovo bivališče označeno kot župnikov dvorec (npr. Malečnik, Sv. Rupert, Sv. Urban v Desterniku, Starše, Sv. Lenart v Slovenskih Goricah). Podružnične cerkve so včasih posebej označene, večinoma pa se navaja le njihov patron. Posebej so omenjene kapele. Za tisto, ki stoji na vrhu hriba Zablenščak je zabeleženo, da je kamnita, ne do konca zgrajena kapela sv. Kunigunde. Na področju med Mariborom, Ptujem in Ljutomerom so župnijske cerkve in župnišča obdana z obzidjem, le pri nekaterih je posebej omenjeno, da so brez obzidja (npr. Terbegovci). V Veržetu je bila zidana cerkev s cerkvenim dvoriščem ograjena z leseno ograjo. Zelo podroben opis imamo za Ptujsko Goro, pri kateri je zapisano, da je cerkev trdna, velika in obdana z dva sežnja visokim in debelim zidom, ob katerem je zgrajen velik rondel in posebej stanovanjski prostor. Čeprav je bila Ptujška Gora verjetno že tedaj romarski kraj, ni to posebej omenjeno. Kot romarski kraj pa so popisovalci označili Sv. Ano v Slovenskih Goricah, Polenšak in Sv. Areha na Pohorju (pripisano: znana po romanjih). Sprašujemo se, ali gre pri cerkvah z obzidjem za ostanke protiturških taborov, ali so imeli širši obrambni značaj? Brez dvoma so bili v času popisovanja še vedno aktualni z vidika obrambe.

Veliko pozornost so popisovalci namenili komunikacijam, saj je bilo stanje cest in vodnih poti zelo pomembno pri transportu in premikih vojske. Glavne ceste, kot Koroška deželna cesta, komercialna cesta od Slovenskih Konjic do Maribora in deželna cesta od Ptuja do Maribora so bile redno vzdrževane in uporabne v vsakem času. Te ceste so bile primerne tudi za težja vozila. Popisovalce je zanimala še podlaga cest. Tiste, ki so imele peščena tla so bile večinoma označene kot dobre, one z ilovnatimi tlemi pa slabe in težko prevozne, zlasti pozimi. Zanimiva je pripomba za pot, ki vodi od Žitečke vasi preko Malečnika do Maribora, da je zaradi rušenja Meljskega hriba (verjetno posledica plazu) vozna pot uničena, zato je na mestu rušenja le še pešpot. Za kmečke poti je rečeno, da so zanemarjene, ker jih ne vzdržujejo. Popisovalce so zelo zanimali mostovi, njihova trdnost in prevoznost. Večinoma so bili leseni pa tudi kamniti in predvsem na glavnih cestah dobro grajeni. Mostovi čez potoke so bili običajno navadni kmečki, grajeni iz okleščkov in niso prenesli težkih bremen. Omenjeni so tudi mostovi najslabše vrste, narejeni iz dračja in ometani z blatom (Sejanski potok) ali iz šibja (potoček Vudinja). Opisana je tudi nosilnost nekaterih brodov na Dravi in Muri.

Razumljivo je, da so popisovalci posvečali veliko pozornost vodam. Zelo nazorno imamo opisano stanje reke Drave in Mure, izmerjeno njihovo globino in predstavljeno strugo in bregove. Iz zapisov so razvidne hidrološke razmere v različnih letnih časih. Popisovalce je med drugim zanimalo, v kakšnem obsegu poplavlja reke in potoki. Veliko močvirij je ob Dravi in Pesnici.

Iz popisov izvemo tudi za sestavo gozdov in njihovo prehodnost. Gozdovi na področju Štajerske so listnati (hrastovi in bukovi), iglasti (smrekovi, jelovi) in mešani.

Zaključni 7. zvezek projekta obsega deset sekcij ogrske izmere, ki je bila izpeljana v dveh stopnjah. Že pred zaključkom izmere in popisa za dežele češke krone, je maršal Lacy, eden od pobudnikov izmere avstrijskih dežel, zagovarjal nadaljevanje izmere v deželah Štefanove krone. Marija Terezija se je strinjala, da se delo pospeši tudi na Ogrskem. To delo je začel podpolkovnik Matzel leta 1769, ko pa se je leta 1771 smrtno ponesrečil, je bilo delo začasno ustavljeno. Šele po dobrem desetletju se je izmera spet nadaljevala pod vodstvom Andreasa barona von Neua. V tem drugem delovnem obdobju so bile obdelane zgoraj navedene sekcije severovzhodnega dela Slovenije, to je današnje Prekmurje. Svojo nalogo so popisovalci izvedli šele po letu 1784. Karte za Prekmurje se nekoliko razlikujejo od tistih za Notranjo Avstrijo. Na kartah najdemo ob vseh podatkih za Notranjo Avstrijo še oznake za različne veroizpovedi in pokopališča. Katoliške cerkve in kapele so označene s črkama SC, protestantske in kalvinske pa z E in K.

Opisi so bolj skromni od ostalih, ki v prejšnjih zvezkih prikazujejo slovenske dežele. Če opise povežemo s kartami, dobimo kljub temu zelo različne ter bogate podatke o prostorski predstavitvi pokrajine. Rubrike so enake kot v popisih ostalih predelov Slovenije. Še največ podatkov najdemo v rubriki »trdne zgradbe«. V tej rubriki pa niso omenjene le trdno zidane zgradbe, temveč tudi lesene hiše, ki so v Prekmurju prevladovali. Med trdno grajenimi kamnitimi zgradbami prevladujejo predvsem cerkve z župniščem. Edino pri Sv. Benediktu je omenjeno, da stoji kamnita cerkev z obzidanim pokopališčem. Novi kamniti molilnici se omenjata v vaseh Puconci in Križevci (protestantski). Lesene cerkve se omenjajo v krajih: Bodonci, Moščanci, Vaneča, Selo, Kobilje, Kuštanovci in Dokležovje. Med trdnimi zgradbami so posebej omenjeni gradovi in dvorci ter njihove pristave. Nekoliko podrobnejši opis gradu je pri trgu Grad (trden grad z majhnim obzidjem), pri Murski Soboti (kamnit grad s suhim jarkom), pri Rakičanu (četrkotni grad s suhim jarkom) in pri Beltincih (četrkotni grad s suho kaščo in vodnim jarkom). Na področju Prekmurja je zelo veliko trdno grajenih, kamnitih gostiln (pri Cankovi je posebej poudarjeno – novograjena kamnita gostilna) in kamnitih mlinov. V kraju Kruci je posebej omenjena kamnita preša, ki je primerna za nastanitev. Pri mnogih krajih je zapisano, da gre za raztresene vasi, iz omemb pa je razvidno, da gre pri stanovanjskih hišah za dimnice ali viničarske hiše. Edino pri Štrigovi je poudarjeno, da so v kraju tudi dobre stanovanjske hiše. Proizvodnji objekt je omenjen v trgu Dobrovniki in to opekarna. V trgu Grad pa je kopališče.

Nekaj podrobnejših podatkov dobimo tudi o gozdovih. Gozd med Cankovo in Skakovci je redek in služi za pašo, zato je ograjen. Tudi na drugih področjih je poudarjeno, da služi gozd za pašo. Posebna pozornost popisovalcev je posvečena vodam. Opis reke Mure je zelo podroben, predvsem je označena njena globina in prehodnost. Pri Murskem Središču je poudarjeno, da Mura ni nikjer prehodna. Popisovalci so označili tudi njene mrtvice. Pri Dokležovju je omenjen splav. Poudarjeno je, da Mura ob visoki vodi naraste in poplavlja. V zvezi z reko Muro je tudi posebej označena deželna meja (kar je precej redkost), ki naj bi jo določali mejni kamni, vendar s pripombo, da mnoge od njih Mura odtrga. Označena močvirja so pomemben vir za proučevanje hidrologije Prekmurja v času izmere.

Komunikacijska mreža je zelo plastično predstavljena, kar je omogočalo dobro orientacijo za vojaške potrebe. Pomembnejše ceste, kot je tista, ki gre iz Monoštra preko Cankove do Radgone, je opisana kot dobra in grajena kakor velike tlakovane ceste. Podobno je opisana cesta, ki se pri Ljutomeru cepi tako, da gre en krak proti Čakovcu, drugi pa proti Lendavi ter poštna cesta pri Gornjem Lakošu. Na več mestih so omenjeni kamniti mostovi. Zelo malo pa je v opisih navedenih statističnih podatkov o namestitvi vojske v raznih objektih.

Dodatne podatke k opisom nudijo karte z upodobitvijo pokrajine, na katerih so zelo natančno s posebnimi znaki prikazani mlini, mostovi, znamenja, leseni in kamniti križi (na kartah jih je označenih izjemno veliko), kapele, pokopališča. Natančno so risarji predstavili kultiviranost pokrajine; vse vrste naselij, zgradb in cest. Izjemno bogastvo predstavljajo imena krajev in ledinska imena, ki so zapisana v slovenski, nemški in madžarski obliki.

Uporabniku gradiva bodo izredno koristila pomagala, ki so dodana vsaki knjigi. Zelo uporabno za raziskovalca področij, ki jih obsegajo karte in opisi, bo poglavje »Toponomija sekcij«. To zahtevno in zamudno delo je pri zadnjih dveh knjigah opravil urednik Vincenc Rajšp ter s tem zajel celotno besedišče, ki ga je našel na kartah. Imena krajev in različni toponimi se namreč ne pokrivajo s toponimi v opisih. Dopolnilo opisom predstavljajo tudi v opombah omenjeni mlini, žage, križi, kapelice, vislice, pokopališča, ki so označeni na kartah. Na koncu je objavljen še indeks, v katerem so po abecedi razvrščena imena iz

teksta opisov in kart. Imena iz nemškega in madžarskega dela teksta so polkrepka, imena iz kart so natisnjena kurzivno in podčrtana, današnje poimenovanje krajev pa z običajnim tiskom. Skrbno izdelane indekse lahko uporabimo kot slovar krajevnih imen za zgodovinska in sedanja imena naselij. Z indeksi smo dobili najpopolnejši seznam toponimov slovenskega ozemlja iz konca 18. stoletja.

Naj končam z mislimi uvodničarja Feliksa J. Bistra: »S svojimi temeljitimi opisi pokrajine ponuja knjiga za številne poklicne in zasebne potrebe nov pristop k domači kulturni in naravni pokrajini. Poleg zemljepisne in kulturne žsoseščine' razvija dodatne povezave na gospodarski, politični, kulturni in cerkveni ravni. Ti pogledi vsekakor niso nepomembni za sodobno družbo in znanost, saj lajšajo spopadanje z večplastnostjo lastne identitete«.

Ignacij Voje

**Slovenska kronika XIX. stoletja. 1800-1860.** Ur. Janez Cvirn. Ljubljana : Nova revija 2001. 473 strani.

**Slovenska kronika XIX. stoletja. 1861-1883.** Ur. Janez Cvirn. Ljubljana : Nova revija 2003. 412 strani.

**Slovenska kronika XIX. stoletja. 1884-1899.** Ur. Janez Cvirn. Ljubljana : Nova revija 2003. 374 strani.

»Trajalo je sicer dlje, toda splačalo se je počakati.« Tako nekako je na slavnostni akademiji Nove revije v ljubljanski Unionski dvorani ob izidu zadnjih dveh knjig Slovenske kronike XIX. stoletja svoj govor zaključil njen odgovorni urednik dr. Janez Cvirn. Zahtevni projekt, ki je izšel pri Novi reviji, je bil tako po približno sedmih letih zaključen. Čakanje na izid se je zaradi vsebinske in tehnične zahtevnosti projekta resnično morda malo zavleklo, toda od izida to gotovo sploh nikogar več ne zanima. Zdaj ni več važno, kako (dolgo) je kronika nastajala, ampak kakšna je.

Zadnja dva zvezka Slovenske kronike XIX. stoletja sta se tako oktobra 2003 pridružila v letu 2001 izdanemu prvemu zvezku omenjene kronike. Prvi del je »dolgo 19. stoletje« obravnaval med leti 1800 in 1860, zadnja dva pa sta razdeljena na obdobji 1861-1883 in 1884-1899. V primerjavi s Slovensko kroniko XX. stoletja, ki se je v letih 1995 in 1996 uveljavila v dveh delih, je Slovenska kronika XIX. stoletja torej nekoliko obsežnejša, kar pa ne odpira novih bistvenih vprašanj na kvalitativnem primerjalnem nivoju. Kronika XIX. stoletja je pač obsežnejša bolj zaradi koncepta predstavitve 19. stoletja kot pa zaradi historične »teže« katerega od obeh minulih stoletij slovenske zgodovine.

Poleg organizacijsko tehnične podpore Nove revije, ki je mimogrede že večkrat najavila nadaljevanje serije Slovenske kronike, ima največ zaslug za izid nove kronike gotovo njen uredniški odbor. Poleg že omenjenega odgovornega urednika dr. Janeza Cvirna, so tu veliko vlogo odigrali vsaj še štirje uredniki kronike: dr. Stane Granda, ddr. Igor Grdina, dr. Milčec Komelj in dr. Andrej Studen. Že bežen pregled kronike razkrije, da so omenjeni hkrati tudi avtorji večine gesel. Peterici urednikov v vseh treh knjigah pa se je v zadnjih dveh knjigah pridružil še mag. Jonatan Vinkler. Vseh avtorjev besedil je v kroniki kar 53, in sicer od uveljavljenih imen, med katerimi gre gotovo omeniti vsaj akad. dr. Vasilija Melika, ki je prispeval tudi dva uvodnika in nekaj člankov pa vse do nekaj še uveljavljajočih se mlajših zgodovinarjev, ki so se skozi študij z določeno tematiko že toliko zblížali, da so lahko tehtno in po svojih močeh sooblikovali vsebino kronike, morda le z enim ali dvema prispevkoma. Ta odprtost urednikov za posamezna obdobja je gotovo dodatno doprinesla k svežini izdaje.

Zares težko je objektivno in kritično vrednotiti to 1259 strani obsegajočo izdajo, ko pa je projekt Slovenske kronike XIX. stoletja eden redkih predvsem vsebinsko tako obsežnih izdelkov slovenskega zgodovinopisja. Skoraj gotovo bo vsak, ki se bo z novo kroniko zblížal, pod vtisom dejstva, da ima v rokah izdelek, ki izdatno zrcali možnosti in znanje več sodobnih generacij pišočih slovenskih zgodovinarjev 19. stoletja. Slovenska kronika XIX. stoletja tako vsaj zaenkrat zagotovo tvori enega od aktualnih temeljnih kamnov naše zgodovine 19. stoletja. Preprosto rečeno, nova kronika je veliko delo, katerega kritično vrednotenje je izredno zahtevno, saj bi moral imeti ocenjevalec te gmote ne le na to